

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ МЕХАНІЗМУ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ НАД ВИКОРИСТАННЯМ ПРИБУТКУ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті визначено внутрішні та зовнішні джерела інформації; конкретизовано систему бюджетів, яку пропонується створювати для внутрішнього контролю за використанням прибутку підприємств; визначено структуру форм оперативної звітності керівників центрів відповідальності для вдосконалення контролю над використанням прибутку; визначено етапи розробки системи алгоритмів реагування на результати відхилень фактичних значень прибутку від передбачених.

Ключові слова: використання прибутку, внутрішні джерела інформації, зовнішні джерела інформації, центри відповідальності, контролінг, об'єкти контролю, організаційна система контролю, бюджетування.

Одним з найбільш складних питань у процесі формування механізму внутрішнього контролю використання прибутку торговельних підприємств є побудова необхідної інформаційної системи цього контролю (або його інформаційного забезпечення). Фахівці з контролінгу досить широко трактують поняття інформаційного забезпечення контролю, залучаючи до нього склад необхідних інформаційних даних, систему організації інформаційних потоків та деякі інші складові. Як найбільш характерне, можна подати визначення інформаційної системи, що запропоноване Т. Н. Бабіч та Е. Н. Кузьбожевим: «Інформаційне забезпечення включає:

- структуру інформації та закономірності її перетворення, тобто правила побудови показників, документів;
- склад інформації;
- характеристики руху інформації, тобто кількісні оцінки потоків інформації (обсяг, інтенсивність), визначення маршруту руху документів, побудова схем документообороту;
- характеристики функціонування джерел інформації у часі;
- характеристики якості інформації, тобто систему кількісних оцінок корисності, значимості, повноти, своєчасності, достовірності та інших якостей інформації» [1, с. 101].

Загалом погоджуючись з цим підходом, ми вважаємо, що найбільш складним елементом інформаційної системи внутрішнього контролю використання прибутку виступає його інформаційна база, тобто склад показників, що мають використовуватись у процесі здійснення цього контролю на торговельних підприємствах.

За джерелами інформації ці показники мають бути розподілені на зовнішні та внутрішні. Склад цих показників має характеризувати не тільки використання прибутку за розглянутою системою показників, що контролюються, а й визначати основні фактори, що впливають на цей процес на конкретному торговельному підприємстві.

До внутрішніх джерел інформації, що мають бути

здіяні в процесі побудови інформаційної системи внутрішнього контролю використання прибутку торговельних підприємств, пропонуємо зарахувати:

1. Внутрішні нормативні акти торговельного підприємства, що регулюють використання його прибутку.
2. Показники плану розподілу прибутку і його використання у різних видах діяльності торговельного підприємства.
3. Первинні облікові документи, що пов'язані із використанням прибутку.
4. Дані бухгалтерської звітності торговельного підприємства.
5. Дані статистичної звітності торговельного підприємства.
6. Дані оперативної звітності окремих центрів відповідальності торговельного підприємства.

До зовнішніх джерел інформації, що мають бути використані в процесі побудови інформаційної системи внутрішнього контролю використання прибутку торговельних підприємств пропонуємо залучити:

1. Регуляторно-правові акти державних органів влади, що регламентують порядок використання прибутку підприємств.
2. Дані державних статистичних органів, що характеризують фактори, які впливають на використання прибутку підприємств.
3. Інші зовнішні джерела інформації, що характеризують умови використання прибутку підприємств (комерційні банки, біржі тощо).

Конкретна система показників за кожним із джерел інформації має визначатись торговельним підприємством з урахуванням визначених напрямів розподілу та використання його прибутку.

Головним інструментом внутрішнього контролю використання прибутку торговельного підприємства за методологічною концепцією системи контролінгу виступає бюджетування. Технологія бюджетування передбачає розробку окремих видів бюджетів, які доводяться до окремих центрів відповідальності або інших структурних підрозділів підприємства.

Види бюджетів, що використовуються на підприємствах реального сектора економіки (в тому числі - і на підприємствах торгівлі), широко розглядаються в сучасній фаховій літературі з планування господарської діяльності, фінансового менеджменту, контролінгу тощо [2, с.113-119; 3, с.43-44; 4, с.40-42; 5, с. 220-221; 6, с. 455-456; 7, с.322-323; 8, с.108; 9, с.186-187].

Однак особливості визначеного нами об'єкта внутрішнього контролю (а саме - використання прибутку торговельного підприємства) потребують певної конкретизації системи бюджетів.

Перш за все, таку конкретизацію бюджетів пропонується проводити в розрізі окремих з визначених об'єктів внутрішнього контролю використання прибутку торговельних підприємств. По кожному з цих об'єктів пропонується складати наступні види бюджетів:

- податковий платіжний календар - для обов'язкових платежів з прибутку у бюджеті різних рівнів та позабюджетні фонди;
- платіжний календар погашення фінансових вимог партнерів підприємства
- для документування обсягу прибутку, що спрямований на задоволення фінансових вимог партнерів підприємства з господарської діяльності;
- бюджет преміювання працівників підприємства за рахунок прибутку - для документування прибутку, що спрямований на матеріальне стимулювання персоналу;
- бюджет фінансування соціального розвитку трудового колективу підприємства. Бюджети фінансування окремих проектів соціального розвитку трудового колективу - для документування прибутку, що спрямований на соціальний розвиток останнього;
- календар дивідендних виплат (виплат процентів на вкладений капітал) власникам підприємства - для документування прибутку, що спрямований на задоволення поточних потреб власників підприємства;
- бюджет фінансування окремих благодійницьких та спонсорських заходів - для документування прибутку, що спрямований на формування резервного капіталу підприємства;
- календар спрямування розподіленого прибутку до резервного капіталу підприємства - для документування прибутку, що формує резервний капітал підприємства;
- капітальний бюджет з інвестиційної діяльності підприємства загалом. Капітальні бюджети по окремих інвестиційних проектах підприємства - для документування прибутку, що залучений на формування інвестиційних ресурсів підприємства.

Розглядаючи запропоновану систему бюджетів, що мають складатись у процесі здійснення контролю використання прибутку торговельних підприємств, можна побачити: переважна їх більшість має постійний характер, тобто вони слугують засобом контролю на протязі всього планового періоду. Але окремі з цих бюджетів складаються для проведення лише разових виплат розподіленого прибутку - календар дивідендних виплат (виплат процентів на вкладений капітал) власникам підприємства; бюджет преміювання працівників підприємства за рахунок

прибутку. Такі бюджети, що спрямовані на разове використання коштів розподіленого прибутку, можуть оформлюватись у вигляді розпоряджень керівництва торговельного підприємства.

За сучасною методологією розробки бюджетів вони можуть складатись як статичні (незмінні на протязі планового періоду), так і гнучкі (за якими використання коштів бюджету узалежене від визначеного результативного показника їх спрямування). У запропонованій системі бюджетів, що мають формуватись у процесі здійснення контролю використання прибутку торговельних підприємств, як гнучкі пропонується складати капітальні бюджети фінансування соціального розвитку трудового колективу підприємства загалом і в розрізі окремих проектів соціального розвитку.

Результати внутрішнього контролю використання прибутку в процесі реалізації окремих видів бюджетів торговельного підприємства потребують узагальнення у певних формах звітності. Крім передбачених нормативними актами форм бухгалтерської і статистичної звітності, в процесі здійснення цього контролю значної уваги вимагає впровадження на підприємстві форм оперативної звітності керівників центрів відповідальності (або інших структурних підрозділів підприємства) про хід реалізації бюджетів.

Такі форми оперативної звітності мають мати уніфікований характер і складатись з періодичністю один раз на місяць. За нашою пропозицією така форма оперативної звітності керівників центрів відповідальності (структурних підрозділів) повинна містити:

- планову суму прибутку, що передбачена до використання в періоді, що розглядається і з початку року;
- фактичну суму використаного прибутку в періоді, що розглядається з початку року;
- розмір відхилень фактичної суми використаного прибутку від передбаченого у періоді, що розглядається із початку року;
- причини (фактори), що обумовили відхилення фактичної суми використаного прибутку від передбаченого у періоді, що розглядається;
- пропозиції щодо можливої нормалізації використання прибутку у наступному періоді.

Перші три розділи звіту бажано подавати у табличній формі або у вигляді графіка (якщо витрачання прибутку здійснюється нерівномірно) по окремих питаннях, декадах звітного місяця. Склад причин (факторів), що обумовлюють відхилення фактичної суми використаного прибутку від передбаченого, бажано формалізувати по кожному з видів бюджетів.

Результати оперативної звітності з реалізації бюджетів потребують подальшого узагальнення по укрупнених напрямках використання прибутку і по підприємству загалом.

Заключним етапом формування механізму внутрішнього контролю за використанням прибутку торговельних підприємств є розробка системи алгоритмів реагування на результати відхилень фактичних його знань від передбачених. Основу таких алгоритмів управлінських дій, на нашу думку, можуть становити:

- депреміювання працівників, що порушують

встановлені нормативними актами терміни перерахування коштів прибутку до бюджету, позабюджетних фондів тощо;

- прискорення реалізації передбачених інвестиційних проектів та соціальних заходів;
- перерозподіл прибутку, що призначений до використання по окремих напрямках;
- використання резервного капіталу з метою нормалізації господарської діяльності торговельного підприємства.

Розглядаючи питання внутрішнього контролю за використанням прибутку торговельних підприємств, певну увагу необхідно звернути на оцінку його результативності. Традиційний підхід до останньої на основі зіставлення результатів і обсягів витрачених ресурсів не може бути використаний щонайменше з двох причин.

По-перше, обсягом ресурсів, що витрачаються на об'єкті управління, який розглядається, виступає сума використаного прибутку. Економія цієї суми не може розглядатись як позитивний ефект, бо буде стримувати економічний та соціальний розвиток торговельного підприємства. Навпаки, будь-яке невикористання розподіленого прибутку має розцінюватись як недоліки процесу управління прибутком.

По-друге, досягнення того чи іншого результату господарської діяльності не можна розглядати виключно як наслідок використання прибутку (навіть у тому випадку, коли обсяг цього використання повністю відповідає розподіленій сумі прибутку). Це обумовлено тим, що прибуток підприємства виступає лише одним з елементів фінансових ресурсів, які були задіяні у досягненні того чи іншого результату його господарської діяльності – виокремити прибуток загальної суми використаних для цього фінансових ресурсів досить складно.

Виходячи з цього, ми вважаємо, що оцінка результативності внутрішнього контролю за використанням прибутку торговельних підприємств має здійснюватись на основі зіставлення фактичної і передбаченої суми його використання загалом і за окремими напрямками його розподілу. Інструментом такої оцінки можуть виступати коефіцієнти оцінки використання прибутку.

Список літератури

1. Бабич, Т. Н. *Планирование на предприятии [Текст] : учебн. пос. / Т. Н. Бабич, Э. Н. Кузьбожев. – М. : КНОРУС, 2005. – 336 с.*
2. Бланк, И. А. *Управление прибылью [Текст] / И. А. Бланк. – 2-е изд. – К. : Ника-Центр, Эльга, 2002. – 752 с.*
3. Каратуев, А. Г. *Финансовый менеджмент [Текст] : учебно-справ. пособие / А. Г. Каратуев. – М. : ИД ФБК – ПРЕСС, 2001. – 496 с.*
4. Крайник, О. П. *Финансовый менеджмент [Текст] / О. П. Крайник, З. В. Клепикова. – Львів: Держ. Ун-т "Львівська політехніка"; К.: Дакор, 2000. – 260 с.*
5. *Економіка підприємства [Текст] : навч. пос. / В. С. Рижиков, В. А. Панков, В. В. Ровенська, Є. О. Підгора. – К.: Видавничий Дім "Слово", 2004. – 272 с.*
6. Сидо, К. К. *Управленческая экономика [Текст] / К. К. Сидо. Пер. с англ. – М.: ИНФРА – М, 2000. – 671 с.*
7. Тарасюк, Г. М. *Планування комерційної діяльності [Текст] : навч. пос. / Г. М. Тарасюк. – К. : Каравела, 2005. – 400 с.*
8. Тренев, Н. Н. *Управление финансами [Текст] : учебн. пос. / Н. Н. Тренев. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 496 с.*

9. *Финансовый менеджмент [Текст] : учебн. пос. / Под ред. проф. Е. И. Шохина. – М. : ИД ФБК – ПРЕСС, 2002. – 408 с.*

10. Яковлев, Ю. П. *Економика торгівлі [Текст] : навч. пос. / Ю. П. Яковлев. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 376 с.*

РЕЗЮМЕ

Хачатрян Валентина

Формирование информационной системы механизма внутреннего контроля за использованием прибыли торговых предприятий

В статье определены внутренние и внешние источники информации; конкретизирована система бюджетов, которую предлагается создать для внутреннего контроля за использованием прибыли предприятий; определена структура форм оперативной отчетности руководителей центров ответственности для совершенствования контроля за использованием прибыли, определены этапы разработки системы алгоритмов реагирования на результаты отклонений фактических значений прибыли от предусмотренных.

RESUME

Khachatryan Valentyna

The formation of information system of internal control mechanism using income trading companies

The article outlines the internal and external sources of information specified system budget, which proposed to establish internal controls over the use of profits; the structure forms the operational accountability of the centers responsible for improving controls over the use of income, the stages of development of algorithms to respond to deviations of actual results revenue provided.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2012 р.